

A termelőszövetkezet szerepe a falu életében

Eltekintve a falu felé tájékozódó irodalmi irányzatoktól, amelyek nemritkán eszményített vagy többé-kevésbé torzított képet nyújtottak a valóságról, a közfelfogás a falut valaha úgy tekintette, mint olyan emberi települést, amelyre környezet dolgában a sár és por, lakásviszonylatban a kényelmetlenség, gazdasági vonatkozásban a kezdetlegesség, erkölcsi tekintetben a durvaság, ismeretkörére a tudatlanság, a tudálékosság vagy a babona jellemző; mindezekben túl felmérhetetlen a maradiság és az ellenséges magatartás mindennel szemben, ami „nadrágos“. Aránylag kevés kiművelt fő ismerte fel, hogy a falu önmagába záruló élete kitermelte a maga termelési módját, életformáját, kultúráját anyagi és szellemi vetületeivel együtt, s ezeket évszázadokon át híven őrizte, hogy a késő unokák mint drágakincsre ismerjenek reá.

Kívülről szemlélve a falut és népét, számos jellemző elvet és felfogást sorolhatnánk fel. A „nemesi“ szempontot talán legjellemzőbben a Metternichnek tulajdonított mondás fejezi ki: „A paraszt arra való, hogy megszüljön a katonát és megfizesse az adót“; Arany János „istenadta népe“ a jobbágy-világban oly boldog lehetett, „mint a barom, melyet igába hajt“. A polgárisuló társadalomban a parasztság úgy jelentkezik, mint a társadalom „oszlószöve“, amely ipari munkást és tanult réteget szül, ugyanakkor önmagát regenerálja. Kogălniceanu a földműves népet az „ország talpának“ nevezi; a narodnyikok a forradalom vezető elemét keresik benne: egyes népi írók az ősiség és hagyományápolás jegyében a nemzet létét majdnem azonosítják a parasztság létével.

Lenin mutat rá, hogy a falunak mint *egésznek* a szemlélete alapján hamis és felületes. A cifraszűr, a népdal, a sár és por egysége mögött kérlelhetetlenül hatnak a gazdasági erők, s a jobbágyság uniformizáló nyomása alól felszabadult parasztság szétfejlődik, társadalmi osztályokra tagozódik. A nagybirtok árnyékában világosan felismerhető a kulákság, a közép- és szegényparasztság s a nincstelenek — a falusi proletárok — társadalmi osztálya; mindezeknek a szocialista forradalomban külön-külön szerep jut, hovatartozásuk függvényében. Lenin a szövetkezetekben látta azt az óriási emelőt, amellyel a parasztságot évszázados elmaradottságából ki lehet szabadítani és a gyorsabb fejlődés útjára lehet irányítani.

Kétségtelen tény, hogy valamely társadalmi osztály keletkezésében, fejlődésében és hanyatlásában a legfontosabb szerepe a gazdasági tényezőknek van, s ezt a folyamatot a termelőeszközök fejlődése és a termelési viszonyok változása sokrétűen színezi.

Hazánk mezőgazdaságának szocialista átalakítása, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek megszervezése a falu életében oly mélyreható változásokat hozott létre, amilyenekre azelőtt évezredek fejlődés sem volt képes. Az első lépések még bizonytalanok, botladozóak. A szervezési keret megelőzi a termelőeszközök fejlődését; a hagyományos keretek már lazulnak, a módszerek és a mentalitás azonban ma kacsul kitart. Gazdasági szemmel nézve, a bővített újratermelésre képtelen kisüzemet próbáljuk fejlődőképes nagyüzemmé átalakítani, de a szervezési és gazdálkodási felfogásban még túlteng az önellátás, a csekély ártermelés, a tagok kölcsönviszonyában pedig a fészkelődés, a megfelelő hely keresgélése az új szervezési ke-

retben. Látszatra a falu egészében alig mozdul valami, sőt a jövő irányvonala is többé-kevésbé bizonytalan, ígéretek és elvek homályába burkolózik. Az agrárproletárookra és szegényparasztiokra támaszkodó kereteket tágítjuk, sorra kerül a középparasztság, majd a módosabb réteg bevonása; ily módon tetőz az a kiegyenlítődési folyamat, amely a föld magántulajdonán alapuló különbségeket a szövetkezeti formában oldja fel, s a termelés eredményéből történő részesedés alapjává a munkában való részvételt helyezi.

A nivellálódás azonban nem teljes. Nem egyenlő a munkában való részvétel, lényegesen különbözik az egyes családok jövedelme. Újabb rétegződés mégsem alakul ki, mert időközben más tényezők lépnek fel, és módosítják az egész fejlődés dinamikáját. Megjelennek a nagykapacitású gépek, s ez indítja meg tulajdonképpen azt a mélyreható változást, amely néhány évtized múlva a jelenlegi parasztság eltűnését és a parasztság nélküli földművelés kialakulását vonja maga után.

A nagyteljesítményű gépek rohamosan növelik a munka termelékenységét, de csökkentik a munkaalkalmak számát, és megindul a parasztság tömeges elvándorlása; a falusi munkaerőt mohón felszívja a gyorsuló ütemben fejlődő ipar. Minthogy elsősorban a fiatalok vándorolnak el, a faluban sajátos folyamat kezdődik. Ezt főleg kétféle tünettel jellemezhetjük: az otthonmaradók biológiai elöregedésén kívül jelentkeznek a lakosság összetételében mutatkozó statisztikai elöregedés; ugyanakkor — mivel az elvándorlás elsősorban a férfilakosságot érinti — a termelésben túlsúlyba kerül a női munkaerő.

A mezőgazdasági nagyüzem keretében kialakuló munkamegosztás bizonyos szakosodási folyamatot indít el, ami legvilágosabban a nagyüzemi kertészet, szőlészet, gyümölcsstermelés és állattenyésztés ágában mutatkozik meg. E szakosodás az eddiginél alaposabb, részletesebb szaktudást igényel, amelyet a sorozatos szaktanfolyamok biztosítanak.

A férfi munkaerő elvándorlása nem teljes. Jelentős része nem változtat otthont, csak „beingázik“ valamely ipari munkahelyre, ahonnan készpénzt hoz haza, ugyanakkor a háztáji gazdaságból és a szövetkezeti nagyüzemből terményjövedelmet biztosít a család otthonmaradó része. Az így felhalmozódó értékeket azonban már nem használják fel földvásárlásra, mint hajdanában, hanem egész sajátosan megindul a falu átépülése. A régi lakóházak rendre eltűnnek, s helyükbe nagyobb, szebb, kényelmesebb otthonok épülnek. Ezek építészeti kivitelezését azonban — sajnos — nagyon sok helyen az eredeti stílus felszámolásával, ösztönösen oldják meg, s így az új falu nem városi, hanem inkább külvárosi képet mutat.

A falu városiasodásában valósággal forradalmi lépést jelent a villany bevezetése. Az áram először szerényen csak a világítást oldja meg korszerű szinten, de a növekvő anyagi jólét következtében csakhamar szaporodni kezdenek a rádiókészülékek, majd behatol a faluba a televízió, a tudás és kultúra terjesztésének e két fontos eszköze. A művelődési igény más vonatkozásban is megnövekszik. Az egyesített erőfeszítés eredményeként nő az iskolák, a művelődési otthonok, a könyvtárak száma. Minden gyermek tanul, és sok felnőtt olvas, mivel erre elegendő ideje marad. Ilyenformán kiteljesedik a művelődési forradalom a maga sokrétűségében. A falu zárt, sajátos művelődési közössége megnyílik; az önmagát teremtő, önmagát felújító, hagyományos népi műveltség anyagi és szellemi vetületei részben új elemekkel bővülnek, részben eltűnnek. Elsősorban a népviselet esik áldozatul. A házilág előállított ruházati cikkek túlságosan drágának bizonyulnak az ipari tömegáruval szemben; szőni-fonni nemigen érdemes; a szakosított munkában pedig praktikusabbnak bizonyul az egyszerűbb és sokkal olcsóbb munkaruha. A hagyományos öltözet először megmarad az idősebb nemzedék ünnepi ruhájának, majd fokozatosan

eltűnik. Divatját műlja a házilag vagy kis műhelyekben készített népi bútor; helyét elfoglalják a modern gyári termékek. A népi táncok sorába rendre beékelődik egy-egy modernebb tánc, majd egyre jobban terjed a fiatalok körében, végűl az eredeti népi tánc ékelődik be mind szűrványosabban a modernnek sorába. Fokozatosan teret hódítanak a háztartási gépek is, köztük elsősorban a mosógép, a hűtőszekrény, a villanyvasaló, s ahogyan halad a közművesítés, úgy honosodik meg falun a városi otthon kényelme.

Ahogyan fogy az otthonmaradó fiatalság, úgy halványul a népi dalkultúra; ahogyan sorvad a fonó és a régi falusi élet számos hasonló gyülekezete, úgy sorvad a mesekultúra, amit jóformán magától értetődően szorít háttérbe a könyvtárak irodalma, a megnövekedett olvasási igény.

A falutól elszakadt fiatalok egy része mint tanult ember tér vissza. A kiterjesztett iskoláztatás megnöveli a tantestületet. Az egészségügyi hálózat fejlesztésével megjelennek az orvosok, az egészségügyi technikusok. A mezőgazdasági nagyüzemben a mérnökök, állatorvosok, műszaki technikusok száma növekszik. Ugyanakkor megjelenik egy aránylag kicsi, de növekvő és egyre fontosabb réteg, a mezőgazdasági gépészek csoportja. Róluk viszonylag kevés szó esik. Egyelőre szerény traktorosok, akik szervezetenként valamilyen mezőgazdasági gépesítési vállalatba tartoznak, munkahelyük nem köti őket szorosan egyetlen faluhoz tartozó gazdaságba, ezért a letelepülésük is gyakran bizonytalan. A jövőjük azonban annál világosabb. Ahogyan növekszik számuk és a kellő műszaki felszerelés, úgy fokozódik súlyuk a mezőgazdasági termelés egészében. Az elvándorló és kiöregedő munkaerő helyét mind nagyobb mértékben veszik át, míg végűl kialakul a teljesen gépesített, iparszerű mezőgazdaság. Ennek az új és nagy jövőjű gépészrétegnek azonban más a társadalmi helyzete, más a földhöz kapcsolódó jogviszonya, mint a jelenlegi szövetkezeti parasztságé.

A fejlődés menete — jól tudjuk — nem egyenletes. Gyorsabb az ipari központok közelében, lassúbb tőlük távoli vidékeken. Egyes helyeken az átrétegződés még alig észlelhető, másutt már alig ismerünk rá a 20—30 évvel ezelőtti falura. A gazdasági szükséglet azonban kérlelhetetlen. Arról a szintől, ahol egy mezőgazdasági termelő 3—4 nem mezőgazdasági fogyasztónak termel, egészen addig, amíg ez az arány 30—40-re növekszik, a gépesítés, az automatizálás emeli fel a társadalmat. Ez egyben azt is jelenti, hogy a mezőgazdaságban lekötött aktív munkaerő idővel az egész társadalom 4—5 százalékára csökken. A falu tehát, amennyiben megmarad falunak, elveszti eredeti, mezőgazdasági település jellegét. Átalakul lakóhellyé, és ha munkahelynek is megmarad, e munka jellege elsősorban már nem mezőgazdasági.

A jelzett változások egy, legfeljebb két nemzedék távlatában bekövetkeznek. Hamarabb ott, ahol a szövetkezetben dolgozó munkaerő átlagos életkora már ma meghaladja a 50 évet, később ott, ahol ez az életkor alacsonyabb. Egyelőre a szövetkezeti csoportok megalakítása és a „bedolgozás“ különböző módozatai némileg kiegyenlítően hatnak, ugyanúgy, mint az „átdolgozás“ az állami mezőgazdasági vállalatokba. Ezek a megoldások azonban mind rövid távlatúak. A műszaki forradalom, a műszaki fejlődés főirányától eltérni nem lehet.

A gyors és egyre gyorsuló ütemű gazdasági változások mélyrehatóan módosítják a hagyományos paraszti gondolkodást. Ennek első és talán legjellemzőbb vonása, hogy eltűnik a parasztság hagyományosan közismert, sokat emlegetett földéhsége. A szövetkezetesítés első éveiben még fel-fellobban; szomszédos falvak igyekeznek egy-két „jobb“ földdarabot megkaparintani, akár egymás rovására is, okoskodnak, spekulálnak a tagosítással. Akik késlekednek a belépéssel, még ragaszkodnak „a

földhöz", annak árán is, hogy a tagosításkor a gazdaság peremére kerülnek. Ez a „foggal-körömmel“ ragaszkodás a röghöz azonban fokozatosan varázsát veszti, és elsősorban ott mutatkozik céltalannak, ahol a szövetkezetből származó jövedelem meghaladja az egyéni gazdaságból származót.

A földéhség megszűntével gyengül a földhöz való ragaszkodás, ami könnyíti és gyorsítja az elvándorlást. A falutól történő elszakadás azonban nem vált ki sem tragikus, sem mélabús érzést, minthogy rendszerint ingázással kezdődik, és fokozatosan teljeseedik ki, másfelől viszont a megjavult közlekedési lehetőségek a szülő-otthont, a szülőföldet elérhető közelségben tartják.

Ennek a sajátságos átalakulásnak bizonyos negatív oldalai is megmutatkoznak. A szövetkezeti tulajdonban levő termelőeszközök „miénk“ fogalma nehezen gyökerezik meg; a „szövetkezet“ és a „tagság“ néha-néha valahogyan különválnak. A terméshozamok fokozása másodlagosnak tűnik, mintegy a vezetőség gondja marad; a tagság azon igyekszik, hogy minél több munkaegységet gyűjtsön, s így a normák higitására irányuló törekvéseket alig lehet lefékezni.

A közösen végzett munka egyelőre nehezen alakítja ki a közösségi szellemet. Hamarabb érvényesül a leglassúbb munkaerőhöz való igazodás elve; gyakran mutatkozik felületesség és felelőtlenység, s így a hozamok nem növekszenek mindenütt olyan ütemben, ahogyan ezt bárki elvárhatná. A közvagyon kezelése, a munkafegyelem sokszor bírálható. A szövetkezeti demokrácia helyenkénti leszűkítése bizonyos passzivitásra vezet; a helyi tapasztalat és kezdeményezés értékét veszti, és itt-ott felüti fejét az elég nehezen feloldható közöny. Ez a kép azonban nem általános, inkább ott alakul ki, ahol a termőterület viszonylag kicsi vagy mostoha, a kedvezőbb körülmények ugyanis a közszellem alakulására is kedvezőbben hatnak.

Nehezebben módosul a világnézet és, ami hozzátartozik, a vallásos világnézet. A fiatalabb nemzedék ebből a szempontból sokkal előrehaladottabb helyzetben van, alaposabb az iskolázottsága, a szövetkezeti munka pedig lehetővé teszi számára a több szabad időt s egyben az elmélyültebb, sokoldalúbb művelődést. Érvényes tehát az az elv, hogy a tudati tényezők alakulása elmarad a gazdasági tényezők fejlődésének üteme mögött.

Ezzel szemben sajátságos módon megnőtt az iskola becsülete. Ma már senki sem hangoztatja, hogy „nem akarok a fiamból sem papot, sem üdvégyöt nevelni“, hanem általában mindenki arra törekszik, hogy a gyerekeit a lehetőségekhez és tehetségükhöz mérten minél magasabb szintig iskoláztassa.

A művelődési tömegmunka következtében rohamos ütemben halványulnak el és pusztulnak ki a babonás hiedelmek. Az elérhető közelségben levő orvos és a gondos kórházi kezelés következtében hitelét veszti és elsorvad a kuruzslás.

A mezőgazdasági termelőszövetkezet tehát sokrétűen kihat a falu életére. De nem egymagában hat. Másként alakul a helyzet a termelőeszközök gyors ütemű módosítása nélkül, a lassú iparosodás időszakában, és megint másként a gépek tömeges térhódítása és a gyorsuló iparosodás feltételei közepette. Első esetben a közvetlen gazdasági vonatkozásoktól eltekintve jóformán csak a falusi osztályviszonyok átrendeződése észlelhető mint legfontosabb tényező; a második esetben az egész országra jellemző osztályviszonyok változnak meg, minthogy a parasztság száma nemcsak viszonylagosan, hanem abszolút értelemben is fokozatosan és lényegesen csökken. A jelenlegi ötéves tervben körülbelül 1 000 000 fővel nő az alkalmazottak száma. Nagy részük faluról toborzódik. Ha számukhoz hozzávesszük az iskolázás révén távozó fiatalágot, akkor a csökkenés mértéke jóval nagyobb. A korosztá-

lyokat elemezve kiderül, hogy a biológiai szaporodás vonatkozásában is hanyatló irányzatot látunk. A falu számbelileg már nem reprodukálja önmagát, illetve már nem szüli újra a szövetkezeti parasztságot.

Az egész folyamatot végső fokon természetesnek, az ipari fejlődés következményének kell tekintenünk. A falusi települést legfontosabb jellegzetességeivel együtt elsősorban a hagyományos, igaerőn alapuló mezőgazdaság alakította ki — a maga saját kulturális vetületeivel —, és a gépesített, automatizált, integrált mezőgazdasági termelés alakítja a legmélyrehatóbban. Ebben a vonatkozásban a falu határához kötött szövetkezet csupán üzemszervezési keret, amelyet az újabb termelési technikai megoldások már fellazítanak. Az egész átalakulás dinamikájában azonban ez az egyik legfontosabb, mondhatjuk, döntő láncszem.

Ha tehát bármely faluban pillanatfelvételt készítünk, és a szövetkezet szerepét a jelenlegi tagság anyagi és szellemi módosodásában, ennek függvényében fejezzük ki, legfeljebb pillanatnyilag érvényes és éppen a kifejtett okok miatt elkerülhetetlenül felszínes képet kapunk.

A hagyományos mezőgazdaság kora — minden velejárójával együtt — lejárt, éppúgy, ahogy az iparban elvesztette döntő szerepét a kisipari termelés. A falu fejlődése, alakulása egész társadalmunk fejlődésének függvényévé vált, jelenleg pedig felgyorsult ütemben következnek be azok a változások, amelyeknek végeredménye a falu és város közötti lényeges különbségek fokozatos eltűnése lesz.

Pap István

Szövetkezeti demokrácia

A szövetkezeti demokrácia a különböző szövetkezeti fajták működésének legfontosabb alapelve, s mindig az adott társadalmi viszonyok egészének figyelembevételével lehet és kell vizsgálni. Ahogy nem beszélhetünk szövetkezetekről általában (mivel ezek bizonyos gazdasági, kulturális, áruforgalmi, pénzügyi vagy egyéb tevékenység megszervezésének csak formái, tartalmuk az adott társadalmi körülményektől függ), nincs szövetkezeti demokrácia sem általában.

Ilyen megfontolásokból kiindulva, a szövetkezeti demokráciával kapcsolatos vizsgálódásainkat a mezőgazdasági termelőszövetkezetek (mtszt) körére szűkítjük le. Nemesak e termelőegységeknek a mezőgazdaságunkban és parasztságunk életében betöltött szerepével magyarázható ez, hanem azzal is, hogy a szövetkezeti demokrácia elvének értelmezése és alkalmazásának mélysége legélesebben e szövetkezeti fajtánál észlelhető; ez az elv az mtszt-ek mint gazdasági és társadalmi egységek működésének fokmérője, a szervezet mechanizmusának zsinórmértéke. Kifelé ez az elv határozza meg a szövetkezet szerveinek jogkörét, vagyis a szövetkezet demokratikus vezetésének határait, belső viszonylatban annak értékmérője, hogy mennyire a tagságé a szövetkezet és mennyiben tekinti azt magáénak, milyen mértékben hallatja hangját és érvényesíti akaratát a szövetkezet ügyvezetésében. Ilyen megvilágításban nem kétséges, hogy a szövetkezeti élet mindennapos problémái kapcsán éppúgy, mint az alapvető szövetkezeti kérdések megoldásakor, ezzel az alapelvvel nap nap után találkozunk. S még ha paradoxonnak hangzik is, a szövetkezeti demokrácia az elvek leggyakorlatibbja; ez szabja meg a szövetkezeti élet egész gyakorlatát. Ezért olyan fontos, ezért kell ismernie mindenkinek, aki a szövetkezeti elmélet és gyakorlat bármely oldalával kíván foglalkozni.